

Tělesná kultura v socialistické společnosti představuje nedílnou součást kultury člověka a jednu z významných sociokulturních složek života společnosti. Funkce tělesné kultury jsou úzce spjaty se základními hodnotami zdraví a tělesně pohybového zdokonalování člověka, se společenskými hodnotami reprodukce pracovní síly, využívání volného času a spoluvytváření životního způsobu socialistické společnosti. Významné poslání plní tělesná kultura ve společensko-politické oblasti jako aktivní nástroj boje tříd, prostředek angažovanosti lidí ve veřejném životě, jako složka výchovně vzdělávacího systému i jako důležitý činitel branné připravenosti národa.

Těsná vazba tělesné kultury na společenské procesy a dynamiku jejich vývoje z ní činí výrazně historicky podmíněný jev. V každé společnosti má svůj specifický charakter a projev nejen v podobě provozovaných tělocvičných činností, ale i ve způsobu jejich organizace a institucionálního zabezpečení. Podle stupně vývoje dané společnosti jsou některé funkce preferovány, jiné jsou potlačovány nebo jsou ještě nerozvinuté. Při sledování vývoje funkcí tělesné kultury je proto nezbytně nutné brát v úvahu historicko-společenské souvislosti hospodářských, politických, kulturních a sociálních poměrů, na jejichž úrovni závisí stupeň rozvoje jednotlivých složek tělesné kultury.

Z hlediska významu sledování sociologických aspektů vývoje tělesné kultury v naší společnosti je důležité historické období za posledních 70—80 let, tj. přibližně od počátku tohoto století. Zvolený časový rámec je rozdělen do tří celků ohraničených závažnými historickými událostmi jak ve vývoji tělesné kultury, tak ve vývoji celé naší společnosti. Historická sonda má především na některých faktech ukázat základní charakteristiky sepětí tělesné kultury s revolučními společenskými procesy, což je patrné i v současných funkcích tělesné kultury, například tradice dobrovolnosti a politické angažovanosti.

1. Období od počátku dvacátého století do roku 1945

Sociální vývoj společnosti této doby byl bezprostředním odrazem politických sil, jejich ideologie i praktických politických programů rozvinutého kapitalismu. Ruku v ruce s hospodářsko-politickým a sociálním vývojem šel i vývoj tělovýchovy, a to jak jejich tělocvičných, sportovních a zábavných (rekreačních) forem, tak celého politicko-organizačního uspořádání tělovýchovného hnutí. Jeho charakter byl silně poznamenán obsahovým zaměřením ideových směrů Sokola, založeného r. 1862 Miroslavem Tyršem, a dělnické tělovýchovy, jejíž počátky se datují vznikem DTJ v r. 1897.

Smysl sokolství byl shrnut v programovém prohlášení *Náš úkol, směr a cíl*, které vytyčilo perspektivní plán tělesné a duševní výchovy jedince i celku na zásadách jednoty českého národa, vlastenectví, demokracie a pokroku v buržoazním pojetí. Tyto ideály nabývaly v sokolském hnutí různého praktického

smyslu podle potřeb a politických záměrů buržoazie, která využívala sokolstva k prosazování a obhajobě svých programů. Tomuto cíli napomáhala i třídní struktura Sokola, v němž převažovala buržoazie, maloburžoazie, tzv. střední stav. I když sokolské programy proklamovaly nepolitičnost, nadtřídnost a nadstranickost, dostávalo se sokolské hnutí stále více do bezprostředního spojení s určitou politickou stranou nebo s určitým směrem buržoazní politiky. V některých historických situacích plnil vlastně Sokol do značné míry úlohu buržoazní milice a byl aktivním nástrojem manipulace s masami.

Dělnické tělocvičné hnutí se formovalo hlavně v průmyslových centrech. Jeho cílem bylo nejenom organizovat cvičení dělníků, ale i aktivizovat jejich politickou sílu. Ideovým základem DTJ byl program sociálně demokratické strany, v němž proti Tyršovu demokratismu byl zdůrazňován socialismus a proti sokolskému národnímu cítění proletářský internacionalismus. Velkou překážkou rozvoje dělnické tělovýchovy na demokratickém a pokrokovém základě byl rozkol v dělnickém hnutí, který se odrážel i v tříštění dělnické tělovýchovy. Společná cesta byla naznačena v r. 1921 vznikem FDTJ. Programově bylo toto hnutí těsně spojeno s KSČ a sdružovalo marxistickou levici dělnické třídy proti pravici v DTJ a části dělnictva organizovaného v Sokole. Sjednocovací proces v dělnickém tělovýchovném hnutí byl dokončen v r. 1926 vznikem Federace proletářské tělovýchovy (FPT), což byl mezník nejen ve vývoji revoluční dělnické tělovýchovy, ale i celého tělovýchovného hnutí. Organizace nového typu sdružovala v sobě formy tělovýchovné, sportovní, turistické a skautské; ideovým zaměřením byla předobrazem budoucí tělovýchovy socialistické.

Vedle tělovýchovného hnutí sokolského a dělnického bylo výraznější silou ještě hnutí orelské, silně ovlivňované náboženským cítěním. Svým posláním bylo původně sokolskou opozicí (Sokol byl silně protiklerikální), zejména v moravských a slovenských krajích. Ideovým zaměřením přerostlo ve dvacátých letech z pouhé opozice v krajní reakci, vystupující jak proti Sokolu, tak zejména proti revolučnímu dělnickému hnutí. Ve své sociální politice využívalo především náboženského přesvědčení rolnictva, které tvořilo masovou základnu Orla a stálo proti dělnictvu.

Na přelomu století se začalo u nás výrazněji prosazovat také hnutí sportovní. Vznikaly jednotlivé sportovní svazy usilující o napojení na mezinárodní federace a na zahraniční sport vůbec. I tak však bylo tempo růstu sportovních klubů zaměřených převážně jen na sportovní činnost v našich podmínkách pomalejší, protože existovala silná tradice tělovýchovných organizací s vyhraněnou politickou orientací. Odvětvová roztržitost sportu do jednotlivých klubů bránila a organizačně velmi znesnadňovala usměrňování činnosti k nějakým společensky nebo politicky formulovaným cílům, jako tomu bylo v Sokole nebo FDTJ. Jejich členy byli především příslušníci buržoazie. Dělnictvo začalo vstupovat do sportovních klubů až později, když začala vzrůstat popularita sportu ve veřejnosti a možnosti sportovat v sokolských nebo dělnických tělocvičných jednotách nebyly rozvíjeny. Kluby však nestačily rostoucí zájem o sport uspokojit, a proto se sportovní formy počaly prosazovat v tradičních tělovýchovných organizacích, kde se přes počáteční odpor setkaly s podporou progresivních funkcionářů. Sportovní kluby zůstaly však po celé období předmnichovské republiky na pozici buržoazní demokracie, a to i přesto, že sdružovaly značnou část dělnictva.

Historický vývoj tělovýchovného hnutí dává již ve stručném nastíněním nahlédnout do bohaté problematiky sociálně společenských a politických vztahů. Řadu sociologických aspektů je možné odvodit přímo z naznačených souvislostí vý-

voje struktury organizačních forem tělovýchovy a jejich funkce v rámci společenského a politického uspořádání buržoazního státu. Především je třeba upozornit na značnou roztržičnost tělovýchovného hnutí, nesoucí všechny rysy kapitalistického systému, včetně základního rozporu mezi buržoazií a proletariátem. Z toho pramení jak příčiny rozpolcenosti v oblasti ideově politické, tak vlastní rozpory mezi tělocvikem a sportem. Strnulé tělocvičné soustavy v tělocvičných institucích, právě tak jako organizační rámec cvičebních jednotek, sledovaly jako prvořadá výchovné cíle podložené idejemi třídní příslušnosti. Výrazná orientace činnosti navenek, ať již kulturně společenská nebo ještě častěji politická, vedla ke značným disproporcím mezi celkovým počtem členstva a členstvem aktivně cvičícím, které činilo pouze 16–19 %. Naproti tomu ve sportovních klubech, kde se soustředil zájem mladších vrstev společnosti o soutěžení ve výkonech, měření sil, symbolický boj, nabízející únik z napjatého ovzduší sociálních a politických rozporů do světa zábavy a hry, představovalo aktivní členstvo 70–90 %. Význam tělovýchovného hnutí té doby je nutné hodnotit v širším kulturním a zejména politickém kontextu, tj. v souvislosti s úsilím české buržoazie o politickou a společenskou emancipaci, v souvislosti s ideou české státnosti zejména před rokem 1918. V pozdější době tělovýchovné hnutí přispívá k podporování pokrokových revolučních tradic a posilování národní jednoty v boji proti fašismu a okupaci.

Tělesná výchova, sport, hry, turistika, rekreace se v tomto období již stávají předmětem sociologických úvah některých autorů. Pro kontinuitu vývoje sociologického nazírání na tělesnou kulturu je nutné uvést alespoň práce dvou našich předních sociologů té doby — E. Chalupného a I. A. Bláhy — kteří ve svých koncepcích sociologie i v dílčích sociologických pojednáních se tělovýchovnou problematikou zabývají. Poměrně značnou pozornost věnuje systematickému začlenění a utřídění tělesných cvičení E. Chalupný nejdříve v knize *Práce a jiné sociální činnosti* a přehledněji pak v knize *Systém sociologie v náčrtku*. V několika rovinách klasifikačních hledisek člení tělesné cvičení podle obsahu, výtvorů a podle sociálního styku. Po obsahové stránce rozlišuje hry, sport a zábavu, i když připouští jejich překrývání. V rozboru těchto činností se staví spíše na filozofické, spekulativní pozice, hledá podstatu hry, rozlišení a společné znaky sportu a hry, hry a práce apod. Významnější a podnětnější ze sociologického hlediska je jeho chápání rekreace, do níž řadí také sport, hry a zábavu a chápe ji jako nutnou protiváhu práce, nezbytnou pro obnovu sil a pobavení pracujících. Z pozice sociologie rozebírá dílčí praktické otázky tělovýchovného hnutí.

Na rozdíl od E. Chalupného se I. A. Bláha ve své knize *Sociologie* nezabývá systematickým utříděním tělesných cvičení, ale spíše rozbořem sportu jako sociologického fenoménu. Chápe jej stejně jako hru a zábavu — jako činnost samoučelnou, která se od hry liší organizačním prostředím (kluby, skupiny apod.), od zábavy pak aktivností. Geneticky odvozuje sport z lidské hry a z boje (člověka se zvířetem). Obšírněji se zabývá funkčností sportu, a to ve významu výchovném, rekreačním i sociálně pacifikačním. Silné prvky etického zaměření Bláhovy sociologické teorie jsou patrné v hodnocení sportování jako protikladu negativních sociálních jevů, mravní nevázanosti. Z výchovně etizujícího pohledu na sport plynou i Bláhovy názory na výkonnostní funkci sportu — dosahování výkonu, zejména maximálního, hodnotí jako výstřednost.

Práce obou našich sociologů z oblasti sociologické problematiky tělovýchovy, sportu a rekreace jsou poplatné ideologicko-filozofickým východiskům jejich sociologického myšlení. U E. Chalupného se však v důsledku důrazu na syste-

matické utřídění zcela vytrácí jednotící pohled na funkci tělovýchovy ve společnosti. I. A. Bláha analyzující tělovýchovné jevy, zejména sport, si jich všímá spíše z hlediska jejich sociální funkce (výchovné, rekreační, kompenzační, emancipační, sociálně pacifikační).

2. Období od roku 1946 do poloviny šedesátých let

Prerůstání demokratické revoluce v revoluci socialistickou a postupné upevňování moci dělnické třídy v čele s KSČ po vítězství nad fašismem vytvořily první předpoklady budování nového společenského řádu v našich zemích. Společensko-politická situace významně ovlivnila i procesy v tělovýchovném hnutí, které jako tradiční angažovaná politická síla bylo přímo vtaženo do bojů o charakter republiky a tím i o vlastní ideovou orientaci a organizační uspořádání. Demokratické tradice dávaly všechny předpoklady k organickému sjednocení všech tělovýchovných, sportovních, turistických a junáckých organizací v jednotnou tělovýchovnou organizaci. Různé politické cíle představitelů tělovýchovného hnutí a celkové politické klima však tento proces oddálily; byl dovršen prakticky až po vítězství dělnické třídy v únoru 1948. Tento rok se stal významným mezníkem ve vývoji celého tělovýchovného hnutí, jeho stránek organizačních, obsahových, společenských i politických. K velkým změnám došlo zejména v oblasti odborného a ideového zaměření obsahu činnosti nové organizace a jejích metod řízení. Tělovýchovná jednota se postupně stále více orientovala (na rozdíl od situace před druhou světovou válkou) na prohloubení speciálního sportovního výcviku. Zájem o sport neustále vzrůstal, možnosti jeho realizace však byly nedostatečné. Organizovaný sport se proto pozvolna šířil do škol, do mládežnické organizace, do závodů, bezpečnostních sborů a armády. Rozrůstaly se soutěže a aktuálními se stávaly požadavky na systematicky, odborně vedený trénink. „Spolkové pojetí“ sportu se přežilo; stala se z něj aktivní společensko-politická síla, kterou bylo nutno plánovitě organizovat a řídit.

S upevňováním socialistického zřízení vzrůstal i aktivní zájem a podpora tělovýchovy státními orgány. Byl zřízen *Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport* jako vrcholná státní tělovýchovná instituce. Současně došlo k radikální organizační přestavbě tělovýchovného hnutí, tělovýchovná činnost byla přenesena i mimo specifickou tělovýchovnou organizaci. Vedle pozitiv měl tento proces i své negativní stránky, spočívající především v náhlém přerušení kontinuity vývoje tradičních forem našeho tělovýchovného hnutí, založeného na dobrovolnosti. Proto byla v roce 1957 ustavena dobrovolná tělovýchovná organizace ČSTV. Organizované tělovýchovné hnutí se stalo jednou ze společenských složek Národní fronty, jejichž úkolem bylo umožnit občanům maximálně rozvíjet zájmovou činnost a zároveň je vést k aktivní účasti na životě společnosti a jejím řízení.

Kvalitativní změny, vyplývající z nového včlenění tělovýchovného hnutí do společenského dění, se odrazily i ve výstavbě vnitřní struktury, pro niž je typický demokratický princip volby dobrovolných zastupitelských orgánů. Nová tělovýchovná organizace vytváří dostatečné předpoklady pro uspokojení potřeb mládeže i ostatní veřejnosti organizovaně cvičit a sportovat pod odborným vedením, rozvíjet angažovanost, účast na řízení společenských procesů a spoluvytvářet nový životní způsob socialistické společnosti.

Nástin vývoje tělesné kultury v nových podmínkách budování socialistické společnosti poskytuje i řadu nových sociologických pohledů. Tělovýchova se opět stává výraznou politickou silou, nikoli však orientovanou na podporu par-

tikulárních zájmů politických stran; stává se frontou v boji za upevnění pozic socialistického zřízení. Masová základna organizovaného členstva představuje důležitý prvek společenského života. Politický význam tělovýchovy je plně doceňován celou Národní frontou v čele s KSČ. Začleněním tělovýchovného hnutí do řízení společnosti a státu se podstatně mění jeho poslání. Jestliže v tradičním pojetí mělo tělovýchovné hnutí víceméně autonomní postavení a podporovalo určité politické síly, je nyní záměrně řízeno a podporováno politikou státu. Vítězství nad fašismem a možnost budování nového společenského zřízení otevírá nastupující mladé generaci perspektivní možnosti plné seberealizace. Budovatelský entusiasmus mládeže přerůstá i do tělovýchovného dění; nejde již o to manifestovat svou příslušnost k tělovýchovné organizaci, ale o to aktivně se angažovat, podávat výkony, soutěžit, plně rozvinout tvůrčí aktivitu i na poli tělovýchovném.

Do centra zájmu státních orgánů se nově dostává i oblast vědy a její využívání, a to i ve sportovní praxi. Je nově koncipována speciální vědní disciplína – teorie tělesné výchovy. Ve společenskovědní oblasti jsou rozvíjeny psychologie tělesné výchovy a pedagogika tělesné výchovy. Období padesátých a počátku šedesátých let lze přímo charakterizovat jako éru pedagogizace teorie tělesné výchovy.

Společenské aspekty tělesné výchovy jsou však v rámci teorie tělesné výchovy řešeny spíše v poloze zkoumání zákonitostí vlivu řízené pohybové činnosti na formování člověka, posilování a upevňování zdraví, zdokonalování pohybových vlastností a tělesné zdatnosti. Víceméně stranou vědeckého bádání zůstává celá problematika sociální determinace (kromě dílčích úkolů řešených psychologii nebo částečně naznačených při řešení systému tělesné výchovy). Sociologické přístupy k analýze tělovýchovných jevů se uplatňují pouze okrajově. V určité koncepci se začínají prosazovat až koncem období, tj. v polovině šedesátých let. Proto ani literárně odborná produkce z oblasti sociologie tělesné výchovy není v této době příliš rozsáhlá.

Z tělovýchovných pedagogů se v rámci konstituování teorie tělesné výchovy zabýval některými sociologickými aspekty K. Stráňai, který do návrhu hlavních úkolů výzkumu v této oblasti zařadil také problematiku aktivního odpočinku pro zlepšování zdraví, otužilosti a zvýšení radosti ze života. Zdůraznil i nutnost komplexního sledování špičkových sportovců a společensko-výchovný význam tělovýchovných akcí pro veřejnost. Z dalších pedagogů se na některé sociologické aspekty sportu zaměřil F. Gargela, a to především na propagaci komplexního sociologického průzkumu sportu. V sociologických úvahách o struktuře tělovýchovných činností vycházel z E. Chalupného a prakticky zůstává na pozici tradičních nemarxistických sociologických směrů u nás. Z tělovýchovných pedagogů zabývajících se těmito otázkami můžeme uvést ještě V. Hanáka, který v pedagogických aspektech tělesné výchovy zdůrazňoval zvláště hledisko sociálně výchovné. Rozsáhlejší práci je *Sociologie a tělesná kultura* B. Petráka, v níž autor naznačuje otázku vztahu tělesné kultury a kultury vůbec z hlediska funkce společnosti. Tělovýchovnou činnost chápe jako hromadný společenský jev, plynoucí z typických činností, pro něž užívá termínů „cvičebnost, závodivost, funkcionářství nebo organizovanost“. Zdroj těchto činností vidí jednak v organicko-psychické potřebě jedince, jednak v potřebě společenské. Práce vychází ze značně rozsáhlé zahraniční literatury, kterou elekticisticky přejímá a nehodnotí ji. Současně také při analýze funkcí tělesné kultury ve společnosti dostatečně nerespektuje úlohu konkrétní společensko-ekonomické formace.

Z oblasti empirických výzkumů je třeba zvláště upozornit na jeden z prvních v podmínkách socialistické společnosti, a to na průzkum pěstování sportu u zaměstnanců kovoprůmyslu, realizovaný v jednom pražském podniku v roce 1946. Tematicky byl zaměřen na aktivní účast v tělovýchově, na pasivní zájem o tělovýchovu a aspirace; výsledky akce měly sloužit k praktickému organizování sportovní aktivity v podniku. Rozsáhlejší prací empirického charakteru z počátku šedesátých let je Petrákův výzkum tělovýchovné činnosti mládeže na Českomoravské vysočině. Je koncipován jako dlouhodobé sledování sociální situace (demografické složení, možnosti kulturního a tělovýchovného vyžití obyvatelstva), v níž se konkrétní projevy (druh, intenzita a časová dimenze) tělovýchovné činnosti realizují. Metodologickou zvláštností je srovnávání tělovýchovné aktivity u různých generací této oblasti, zejména z hlediska podílu jednotlivých tělovýchovných forem a vlivu prostředí.

Pokud jde o období padesátých a šedesátých let, je třeba docenit význam snah o sociologické přístupy k vysvětlování tělovýchovných jevů, byť často ještě v nedostatečně propracované podobě. Řada příspěvků tohoto období byla však poznamenána elekticismem, terminologickou nepřesností i celkovým konceptuálním schématem obnovované sociologie u nás.

3. Období od poloviny šedesátých let do současnosti

Jestliže pro předchozí období vývoje naší společnosti byl typický boj za přestavbu společenského řádu a upevňování moci dělnické třídy, je toto vývojové období již plně ve znamení rozvinutých socialistických funkcí společnosti. Socialismus vytvořil zejména třídně politické předpoklady pro dosahování jednoty společenských cílů ve smyslu všestranného rozvoje členů společnosti. Nebývalý rozvoj výrobních sil v podmínkách vědeckotechnické revoluce vytváří i potřebnou materiální základnu poskytující všechny předpoklady pro plné rozvinutí potřeb a zájmů jedince. V tomto období rozvoje socialistické společnosti jsou vytvářeny i nezbytné podmínky pro kvalitativně nové chápání tělesné kultury jako nedílné složky kultury společnosti a jedné ze sfér účinné seberealizace člověka.

Odzrasm plného docenění funkce tělesné kultury jsou konkrétní opatření a kroky společenských a politických orgánů v oblasti materiálně finanční, kadrové, institucionální a vědecké. Tím je zajištěno, aby všechny skupiny a vrstvy obyvatelstva mohly nejrůznějším způsobem cvičit a sportovat. Dominantní postavení v tomto novém systému stále mají organizované formy tělocvičné aktivity uskutečňované v dobrovolných organizacích Národní fronty v čele s ČSTV.

Tělovýchovná činnost se tak vymaňuje z úzkého rámce soukromého zájmu jedince, skupiny, klubu nebo spolku a stává se záležitostí celospolečenskou, záměrně řízenou a zabezpečovanou. Jedinec organizovaný v tělovýchovném hnutí se podílí na uskutečňování celospolečenských programů, které může prostřednictvím volených zástupců ovlivňovat a řídit. Začleněním organizovaného tělovýchovného hnutí do celospolečenské struktury se vytváří vazba na společenské a politické instituce ve smyslu oboustranného působení. Řízení tělesné výchovy je přímo ovlivňováno politickými a společenskými cíli a naopak tělovýchova účinně zasahuje do politického dění. Zásadní otázky rozvoje tělesné výchovy tvoří součást národohospodářských plánů, stávají se předmětem jednání vrcholných politických a státních orgánů.

Vedle sociálně politických účinků tělesné kultury je pro toto období charakteristické výrazné zasahování tělovýchovné aktivity do ostatních společenských

oblastí (volného času, kultury, životního prostředí, životního způsobu apod.). Zde je také nutno hledat klíč k vysvětlení mnoha sociologických jevů pozorovaných v současném tělovýchovném dění. Určující roli hraje měnící se životní způsob jako odraz hlubokých přeměn v charakteru práce a struktuře volného času, rostoucí kupní síla a široká nabídka spotřebních předmětů pro tělovýchovu a rekreaci. Ubýváním fyzické práce a přibýváním lehké, zejména pak duševní práce, vzniká vědomá potřeba kompenzačních a relaxačních činností, mezi nimiž jsou vyhledávány zvláště aktivity pohybové a speciálně tělocvičné. Nejen změna charakteru práce a dimenzí volného času, ale i další faktory, jako změna životního prostředí a nastupující proces urbanizace, působí na výběr tělocvičných činností a způsob jejich provozování. V důsledku tendence uniknout ve volném čase z prostředí měst jsou preferovány zejména aktivity provozované spontánně v přírodním prostředí rekreačních oblastí nebo příměstských rekreačních zón. Oblíbeny jsou zejména sportovní činnosti emocionálního charakteru, méně náročné a atraktivní sporty umožňující společné vyžití sociálních skupin.

Technický rozvoj, jehož výsledkem je stále nové, dokonalejší a originálnější sportovní vybavení, náčiní, sportovní zařízení apod., působí zprostředkovaně i na novou kvalitu a účinnost tělovýchovného procesu. Vznikají i nová sportovní odvětví, která výrazně poznamenávají motivační sféru potřeb a zájmů populace. Tělovýchovná činnost současně vytváří tlak na přizpůsobování spotřebního průmyslu, na vznik odvětví specializovaných na výrobu sportovních potřeb apod.

Růst zájmu o aktivní trávení volného času spojované s tělovýchovným vyžitím rozšiřuje oblast působení tělesné kultury na podstatně širší okruh populace, než mohly zabezpečit tradiční formy organizované tělovýchovy. Přitom nabídka organizované a odborně pedagogicky vedené tělesné výchovy a sportu má své pevné a nezastupitelné místo zvláště u mládeže, kde působí jako jedna z účinných složek výchovy. Možnosti tělovýchovné seberealizace jsou hierarchicky uspořádány podle určitých kritérií participace. Zatímco rekreační formy umožňují realizaci zájmů nejširší veřejnosti a prakticky jsou omezeny jen vnějšími podmínkami, jsou již výkonnostní formy sportu určovány určitými předpoklady jedince s nároky na soustavnost a systematickosti přípravy. Zcela zvláštní postavení v možnosti uspokojování potřeb a zájmů jedince má vrcholový sport, který vzhledem k jednoznačnému cíli — dosáhnout nejvyšší výkonnosti — stanoví velmi přísná měřítka pro úzký výběr nejvhodnějších jedinců. Specifickou oblastí je pasivní zájem o sport, a to jak jeho přímé sledování diváky na hřišti, tak i stále více se rozšiřující sledování sportovních pořadů v televizi, na němž se více či méně podílejí všechny sociální vrstvy populace.

Široká škála provozovaných druhů tělesné a sportovní činnosti tak představuje jevů jedinou z vyhraněných oblastí lidské aktivity a v souhrnu všech průvodních jevů i specifickou oblast společenskou.

V důsledku hlubokých přeměn funkce tělesné kultury v naší společnosti vzniká naléhavá potřeba komplexnějšího poznání tělovýchovných jevů, zejména pak jejich aspektů sociálních. Nové požadavky na orientaci vědecko-výzkumné práce v tělovýchově se úzce dotýkají všech zúčastněných disciplín, včetně teorie tělesné výchovy, kde se postupně vyrovnává převažující biologicko-pedagogické zaměření se zaměřením filozoficko-sociologickým. Tento trend se projevuje ve stále důslednější aplikaci jak teoretických poznatků oboru marxistické filozofie a sociologie, tak jejich metodologického aparátu nejen na dílčí tělovýchovné problémy, ale i na tělesnou kulturu jako celek. Míra pronikání so-

ciologického přístupu do vlastního předmětu zkoumání je různá podle orientace autorů a podle tělovýchovné problematiky samotné. Jsme svědky i opačné tendence, hlavně v rovině empirických šetření, a to pronikání tělovýchovné problematiky do sociologických úkolů společenských oblastí — do výzkumu aktivit volného času, sociologie kultury či sociologie práce. Zařazení tematiky bývá však velmi různorodé, někdy se zkoumá tělovýchova ve smyslu cvičení a sportování, jindy šířeji jako turistika, cestování, rekreace apod. Většinou se však řeší jen dílčí aspekty v kontextu jiné příbuzné tematiky.

U výzkumných úkolů monotematicky zaměřených na tělovýchovnou problematiku bývá nejčastěji sledována frekvence a druh pohybové aktivity, stupeň organizovanosti či spontaneity, časová dimenze cvičení a sportování, podmínky pro realizaci tělovýchovné aktivity, motivace účasti na tělovýchovné aktivitě apod. Z hlediska zkoumaného objektu jsou výzkumné akce většinou orientovány na užší populaci, například z prostředí pracovního, prostředí venkovského, z prostředí určitých městských regionů, z prostředí školy apod. Jen málo prací se zabývá zkoumáním tělovýchovné problematiky v celostátním měřítku buď celé populace, nebo populace uměle ohraničené (například věkem — mládež, střední věk, dospělí apod.) nebo charakteristického seskupení (populace organizované v ČSTV, diváků na sportovních utkáních, trenérů, cvičitelů apod.).

S rostoucím společensko-politickým významem tělesné kultury roste i důraz na komplexní pojetí teoretických a empirických přístupů k řešení praktických problémů. Tematika společenských aspektů tělesné kultury se stává součástí řady výzkumných úkolů státního i resortního plánu. Současně je stále častěji požadováno řešení konkrétních dílčích otázek tělovýchovné praxe. Potřeba shromažďovat a zobecňovat poznatky o společenských funkcích tělesné kultury má zásadní význam i pro rozvoj sociologie tělesné kultury jako samostatné vědecké disciplíny. I když se zatím uplatnění tohoto vědního oboru plně neprosadilo v povědomí tělovýchovných pracovníků, ukazuje se, že stále častěji je vznášen požadavek na uplatnění sociologických přístupů v souvislosti s řadou problémů jak v masovém rozvoji tělovýchovy, tak ve vrcholovém sportu. Konstituování předmětu sociologie tělesné kultury a její metodologie probíhá postupně v souladu se získanými teoretickými a empirickými poznatky a možnostmi jejich zobecnění. Dokladem toho jsou již některé obecnější studie k sociologické problematice tělesné kultury v životním způsobu socialistické společnosti, sociologická charakteristika tělovýchovných aktivit naší populace, prognóza rozvoje tělesné kultury i některé dílčí práce z oblasti sociologie sportu nebo pohybové rekreace. Nemalým přínosem k formování sociologie tělesné kultury je aktivní spolupráce řady sociologů i tělovýchovných odborníků na půdě komisí, při řešení konkrétních problémů tohoto oboru. Je nesporné, že sociologie tělesné kultury má u nás nejen své teoretické opodstatnění, ale i praktické realizační zázemí.

Literatura

- Bečvář, J. a kol.: *Tělovýchova II*. Zpráva a výzkum 69-4 ÚVVM ČSAV, Praha 1969
Bláha, I. A.: *Sociologie*, Praha, Akademia 1968, str. 362—364.
Cikler, J.: *Sociologie (II. a III.)*. Učební texty, Praha, SPN 1970.
Fiala, V.: *Formy tělesné výchovy*. In: Sborník Vědecké rady ÚV ČSTV, Praha 1965, str. 17—36.
Gargela, F.: *Sociologie sportu*. Těl. vých. 1947, č. 2—3, str. 92—94.
Hanák, V.: *Hledisko sociologické v tělesné výchově*. Těl. vých. mlád. 14, 1947/48, č. 5—6, str. 129—132.

- Chalupný, E.: *Systém sociologie v náčrtku*. Praha 1948.
- Choutka, M.: *Společenské aspekty tělesné kultury v socialismu*. Sborník ze semináře FTVS, Praha, Olympia 1972.
- Krátký, F.: *Dějiny tělesné výchovy*. Učební texty FTVS, Praha, SPN 1963.
- Libenský, J.: *Konstituování věd o tělesné výchově*. Teorie a praxe Těl. Vých. 16, 1968, č. 2, str. 117–120.
- Marek, J. — Morkes, F.: *Tělovýchovné hnutí v padesátiletém vývoji Československa*. Praha, ÚV ČSTV, 1968.
- Mucha, V.: *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*. Praha, Olympia 1975.
- Petrák, B.: *Sociologie a tělesná kultura*. Učební texty UK, Praha, SPN 1967.
- Šprynar, Z.: *K společenské funkci tělesné výchovy*. Teorie a praxe Těl. Vých. 14, 1966, č. 8, str. 455.

Резюме

Я. Некола: К некоторым социологическим аспектам развития физкультуры в ЧССР

Функция физической культуры в обществе тесно связана с основным значением здоровья и физического совершенствования человека, с общественным значением воспроизводства рабочей силы, использования свободного времени и содействия формированию стиля жизни общества. Важную роль она выполняет также в других областях общественной жизни в качестве активного инструмента классовой борьбы, инструмента роста производительности труда, составной части воспитательно-образовательной системы и важного фактора боевой подготовки народа.

Физическая культура носит в каждом обществе специфический характер и находит специфическое проявление соответственно степени развития экономических, политических, культурных и социальных функций общества.

С точки зрения развития физической культуры в Чехословакии можно установить три основных этапа, определенные серьезными историческими событиями в развитии общества, характерно повлиявшими на функции физической культуры. Первый этап включает период буржуазной республики с политически активным движением «Сокол» и рабочей физкультуры, с формированием отдельных видов спорта. Второй этап начинается объединением физической культуры и представляет собой период поисков лучшей организационной структуры физкультурного движения на социалистических началах при большой поддержке со стороны органов государства. Последний этап проходит в периоде развитого социалистического общества, где физкультурная активность распространяется на все слои и группы населения и благодаря эффективной помощи общества становится составной частью культуры.

Summary

Nekola J.: On Some Sociological Aspects of the Development of Physical Culture in Czechoslovakia

The task of physical culture in a society is closely connected with the basic values of health and physical improvement of man, social values of the reproduction of man power, full use of leisure and formation of the way of life. Physical culture plays an important role also in other spheres of social life as an instrument of class struggle, a means for increasing productivity of labour, as a part of educational system and a significant factor of getting ready to defend the country. In every society physical culture has its specific characters and form in accordance with the degree of development of the economic, political, cultural and social functions of the society. From the point of view of the development of physical culture there are three main epochs determined by important historical events which influenced the tasks of physical culture in some characteristic ways. The first was the epoch of the bourgeois republic marked by predominantly politically oriented physical culture organizations. All kinds of sport made then only their starts. The second period was notable for building up a base for physical culture and a search for its progressive organization founded on socialist principles. In the third epoch — that of the developed socialist society — physical culture embraces all strata and groups of population and forms an integral part of the culture.